

אריה ארזי - מנחה סדנאות לניהול ומנהיגות, ומרצה על נושאי המנהיגות וניהול בתורה ובתנ"ך.
arye.arzi@gmail.com, 054-6603336 <https://www.aryearzi.com>

פרשת חיי שרה

למה היו האימהות עקרות?

סיבות לעקרות

בפרשת חיי שרה אנו קוראים על פטירת שרה אימנו, ונפגשים עם האם השנייה בשושלת – רבקה. על פי פשטי הכתובים אימהותינו, שרה רבקה ורחל, היו עקרות, אך המדרשים מספרים שגם לאה הייתה עקרה:

וַיֵּרָא ה' כִּי שָׁנוּאָה לָאָה וַיִּפְתַּח אֶת רַחְמָהּ וַרְחַל עֲקָרָה – אלא ראה הקב"ה ששנואין מעשה עשוי בפניה – ויפתח את רחמה.¹

נמצאנו למדים שכל האימהות היו עקרות.

במשך עשרים דורות מהאדם הראשון ועד לאברהם אבינו התורה לא מזכירה שום מקרה של עקרות, והנה מצאנו עקרות בכל ארבעת אימהותנו, מדוע? בתנ"ך מוזכרות עוד שתי עקרות שילדו בנים שהיו משמעותיים ומיוחדים בקורות עמנו: אשתו של מנוח אם שמשון השופט, וחנה, אמו של שמואל הנביא. בעיון זה נעסוק בתשובות שונות שניתנו לשאלה המתבקשת למה היו אימהותינו עקרות? נתחיל את סקירתנו במדרשים שככל הנראה לא הבנתו אותם כראוי ולכן קשה לי לקבלם. אומר המדרש הגדול:

תנו רבנן, שאלו את הזקנים מפני מה אימהות עקרות היו? אמרו להם: מפני שהן צדיקות וכשרות, וכדי שלא יהיו בטוחות בעצמן ויאמרו כדאי אנו שינתן לנו בנים, אמר הקב"ה הריני מגשים כוון שלא יהיו בטוחות על עצמן.²

סיבת העקרות היא כדי שהאימהות לא יהיו בטוחות בעצמן ובמדרגתן ויכשלו בגאווה. כלומר העקרות היא גזירה כדי לשמור על צדקותן של האימהות. לכשעצמי קשה לי לראות את אלו קינו – שאוהב את אברהם וזרעו – מייסר את אותן צדקניות בעקרות רק כדי להעלות את רמתן הרוחנית או בשל דאגה לרמתן זו שלא תיפול.

¹ ילקוט שמעוני על התורה קכ"ה

² בראשית כה כא:

במדרש רבה מובא מדרש שחוזר על עצמו בכמה גרסאות, ובו תשובה מדוע נתעקרו אימהות:

רַבִּי הוֹנָא וְרַבִּי אֲבוּן בְּשֵׁם רַבִּי מֵאִיר אָמַר כְּדִי שְׂיִהְיוּ בְּעֲלִיָּהוֹן מְהֵרָה, שְׂפָל זְמוֹן שְׂהֵאֲשֶׁה מְקַבְּלַת
עֲבָרִין הִיא מִתְפַּעֲרָת וּמִתְעַזְבֶּת, שְׂפָל תִּשְׁעִים שָׁנָה שְׂלֵא יִלְדָה שְׂרָה הִיְתָה כְּכֹלָה בְּתוֹךְ חֲפָתָה.³

ויש גם רעיון נוסף, מעט דומה:

רב הונא ורב ירמיה בשם רבי חייא בר אבא אומרים, מפני מה נתעקרו האימהות, שיצאו רוב
שנים בלא שיעבוד.⁴

מה פירוש "שיצאו רוב שנים בלא שיעבוד"? באתר "מכון שלזינגר לחקר הרפואה על פי ההלכה" מוסבר
כי: "שיצאו רוב שנים בלא שיעבוד של צער ההיריון והלידה". לפי פירוש זה הרי ההיריון והלידה גורמים
צער ליולדת, וכיון שאימהותינו היו עקרות נחסכו מהן השנים הללו. גם את זה קשה לקבל כיון שאנו
יודעים שמרבית הנשים, וודאי אימהותינו הקדושות שהתאוו מאד לפרי בטן, היו מקבלות ברצון את
כל צער ההיריון והלידה ובלבד שיזכו ללדת. על כן, נראה שפירוש זה אינו מתאים לפשט הפסוקים
המדגיש את רצון האימהות ללדת ואת שמחתן לאחר שנפקדו וילדו.

פירוש אחר לביטוי במדרש "שיצאו רוב שנים בלא שיעבוד", מעניק כיוון אחר להבנת העקרות כחלק
ממהלך גדול שקשור לברית בין הבתרים ולגלות ישראל בשעבוד מצרים. לפי פרשנות זו, מימי אברהם
ועד שיצאו ישראל מגלות לגאולה ביציאת מצרים יש מספר שנים שנקבע בגזרת הקב"ה. על כן, העקרות
של האימהות הביאה לכך "שיצאו רוב שנים בלא שיעבוד". כלומר שהאיחור בביאת הילדים לעולם,
גרם לכך שיצאו הרבה שנים שבהם עם ישראל לא היה נתון לעבדות.⁵ לפי פירוש זה האימהות סובלות
עקרות למען מטרה גדולה שהיא חלק מההנהגה האלוקית. ניתן לקבל פירוש זה שכן יש בתנ"ך מקרים
שצדיק או צדיקה סובלים למען הכלל, ודי אם נזכיר את אסתר המלכה בארמון אחשוורוש הגוי הפרסי.

לדעתו של פרשן המקרא רבנו בחיי⁶ יש סיבה אחרת מיוחדת ושונה לעקרות של כל אחת מהאימהות.
לעקרותה של שרה היו שתי סיבות: האחת כדי שאברהם ילד את ישמעאל מהגר, והשנייה כדי לשנות
את שמה של שרי לשרה ולהראות בכך עיקר אמוני שגם המזלות (שלפיהם שרי אינה יולדת)⁷ כפופים
לרצון הבורא. רבקה הייתה עקרה עשרים שנה, וילדה ליצחק רק כשהוא היה בן שישים, וכל זה כדי
שלא יצא עשיו לתרבות רעה עוד בחיי אברהם. זאת כי הקב"ה הבטיח לאברהם "ואתה תבא אל אבותיך
בשלום" (בראשית טו). הסיבה לעקרות רחל הייתה כדי שיעקב ילד את דן, נפתלי, גד, ואשר. הם נולדו
מהשפחות, וזה לא היה מתרחש לולא הייתה רחל עקרה. רבנו בחיי לא מתייחס לעקרות של לאה אשר
אינה כתובה בפירוש בתורה.

³ בראשית רבה מ"ה: ד'.

⁴ שיר השירים רבה, ב.

⁵ כך למדתי ממאמרו של הרב צבי הבר, מפני מה היו אבותינו עקורים? באתר ישיבת מעלה אדומים בכתובת
<http://www.ybm.org.il/Admin/uploaddata/LessonsFiles/Pdf/3934.pdf>

⁶ בפירושו לבראשית כה

⁷ שכל טוב (בובר) בראשית פרשת לך לך פרק יז סימן טו:

"ויאמר א-להים אל אברהם. כך גזירתי שרי אינה יולדת, אבל שרה יולדת, ומעתה לא תקרא שמה שרי שרית
לאומתה, אלא שרה לכל באי עולם."

תפילה ועקרונות

תשובה מרכזית ומשמעותית לשאלת העקרונות ניתנת על ידי חז"ל בגמרא :

אמר רב יצחק מפני מה היו אבותינו עקורים מפני שהקב"ה מתאוה לתפלתן של צדיקים.⁸

רעיון זה נמצא גם במקורות נוספים :

אמר הקב"ה : עשירות הן, נאות הן, אם אני נותן להם בנים אינן מתפללות לפני.⁹

ואכן, אנו מוצאים שסביב עקרונות של רבקה ורחל נשמעות תפילות. תחילה תפילתו של יצחק "וַיַּעֲתָר יִצְחָק לְה' לְנֶכַח אִשְׁתּוֹ כִּי עָקְרָהּ הוּא וַיַּעֲתָר לוֹ ה' וַתֵּהָר רִבְקָה אִשְׁתּוֹ" (כה, כא). לאחר מכן אצל רחל שלומדת מיעקב את עניין התפילה. כי בתחילה רחל באה אל יעקב בדרישה : "וַתֹּאמֶר אֶל יַעֲקֹב הֲבָה לִי בָנִים וְאִם אֵין מִתָּה אָנֹכִי". יעקב בתגובה כועס "וַיֹּחֵר אֵף יַעֲקֹב בְּרַחֵל וַיֹּאמֶר הֲתַחַת אֲנִי לֵאלֹהִים אָנֹכִי אֲשֶׁר מֵנַע מִמֶּךָּ פְּרִי בֶטֶן" (ל, ב) מפרש כאן הרמב"ן :

ולכך אמר לה שאינו במקום אלוקים שיפקוד העקרונות על כל פנים, ואיננו חושש בדבר כי ממנה נמנע פרי הבטן ולא ממנו וזה לייסר אותה ולהכלימה, והנה הצדקת [רחל] בראותה שלא תוכל להיסמך על תפלת יעקב שבה להתפלל על עצמה אל שומע צעקה וזהו וישמע אליה אלוהים.

לדעת הרמב"ן יעקב במכוון גער ברחל כדי להביא אותה – ולא אותו – לתפילה. שכן לפני התפילה היא זעקה בייאווה אל יעקב, ולאחר תוכחת יעקב היא אכן התפללה למי שראוי וצריך להתפלל אליו ונפקדה כפי שאומרת התורה : "וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת רַחֵל וַיִּשְׁמַע אֲלֶיהָ אֱלֹהִים וַיִּפְתַּח אֶת רַחֲמָהּ" (ל, כב).

עקרונות ונס

כיוון נוסף להבנת העקרונות אפשר למצוא בדברי מדרש הגדול :

תנו רבנן שאלו את הזקנים מפני מה האימהות עקרות היו, אמרו להם ... מפני שהן בנות גוים עובדי עבודה זרה, וכשהן קטנות מוסרין אותן לכומרין, אמר הקב"ה אם אני נותן להם בנים מיד אבותיהן יהיו משתבחין בעבודה זרה שלהן ויאמרו כדאי הוא שזכו לבנים, אלא אמר הקב"ה יאכלו בשרם בשנים ויתיגעו בכל כוחן, ואחר כך אני נותן להם בנים כדי שידעו שאין צורך בעבודה זרה שלהן.¹⁰

העקרונות של האימהות מבטיחה שהלידה לא באה מכוח העבודה זרה, אלא מכוחו של הקב"ה. כלומר העקרונות מתפקדת כמופת לאמונת ישראל.

⁸ בבלי יבמות ס"ד ע"א

⁹ תולדות ט :

¹⁰ מדרש הגדול בראשית כה כא.

גישה דומה בהיבט הרעיוני שלה מובאת על ידי הרב יששכר דב רובין ז"ל בשמו של המגיד מדובנא¹¹ :

רצה הקב"ה כי בני ישראל יהיו מיוחסים רק אחרי האבות והאימהות הקדושים ולא אחרי אבותיהם הרשעים של אבותינו. משום כך, כל מי שהיה בן רשע, עשה אותו הקב"ה עקר ובכך נפסק ממנו כוח התולדה שקיבל מאביו ואחר כך העניק לו הקב"ה כוח מחודש מכוח הנס. ונמצא שלא מכוח אביו ואמו הוליד, שהרי לא קיבל מהם מעולם כוח זה. משום כך היו אברהם והאימהות עקרים, שהרי היו בני עובדי עבודה זרה [אברהם בן תרת, שרה בת הרן, רבקה בת בתואל, ורחל ולאה בנות לבן], אבל יצחק ויעקב שנולדו מזרע קדוש לא היו עקרים.

עניין זה של העקרות והלידה כמופת ונס, מובא גם אצל הרד"ק מכיוון מעט שונה :

והיתה סיבה מאת הא-ל להיות האימהות עקרות להראות לבני העולם שהא-ל היה אוהב את אברהם ויצחק ועשה עמהם נס.

המלבי"ם בסגנונו המיוחד מדגיש אף הוא את הנס ומסביר¹² כי לידה רגילה של בני אדם רגילים מתרחשת בטבע באופן טבעי בהתאם לחוקיות ביולוגית שנקבעה על ידי הבורא בבריאת העולם, מבחינה זו בני אדם יולדים ומתרבים כמו שעושים צמחים ובעלי חיים בתהליכים טבעיים. ממשיך המלבי"ם ואומר :

אולם שיוליד סגולה ושיצא פרי נבחר קודש הילולים, הוא נגד הטבע וצריך לזה עזר אלוהי, ועל כן היו אמותינו עקרות, כי שיצא מן הקליפה פרי קודש אין הטבע מוכנת מעצמה עד יופיע כח אלוהי, שזה יתעורר על ידי התפלה.

לדעת המלבי"ם אנשים יחידי סגולה כמו אבותינו הקדושים וצאצאיהם, לא נולדים כתוצאה מחוקיות ביולוגית קבועה אלא נולדים בהתערבות ובעזרת הקב"ה. על כן נצרך נס בלידתן.

גישה זו מסבירה לנו לפחות שני דברים נוספים : האחד מדוע במשך עשרים דורות מהאדם הראשון ועד אברהם לא שמענו על עקרות, והדבר השני שמוסבר הוא, מדוע בעוד שהתורה מספרת לנו על כל קשיי העקרות במשפחות של אבותינו ואימהותינו הקדושים, התורה מספרת במקביל על לידות מרובות של משפחות שמסביב, לידות אצל משפחת נחור אחי אברהם (כב, כ-כג), תולדות ישמעאל (כה, יב-טז), וכן תולדות עשיו בפרק לו. להראות את הניגוד בין לידה שבדרך הטבע, ללידה של אנשי מופת.

אומה שלא כדרך הטבע

בעיון זה ראינו הסברים שונים לעניין העקרות והלידה המאוחרת של אימהותינו. אני מעדיף במיוחד את שני הפירושים האחרונים של הרד"ק ושל המלבי"ם. פירושים אלה מגיעים למסקנה שלידות אימהותנו לא התרחשו באופן טבעי, אלא הייתה בהן התערבות מיוחדת של הקב"ה והיה בהן משום נס.

¹¹ הרב יששכר דב רובין ז"ל טללי אורות על פרשיות התורה : מבחר ביאורים, חידושים ופנינים.

¹² בפירושו לבראשית כה, כא

הנס הזה קשור לכך שלידות אלה הן למעשה תחילת ההיווצרות של עם ישראל. להבנתי ישנה אנלוגיה בין האבות והאימהות לעם ישראל כולו, הווי אומר לא רק ראשיתו של העם אינה טבעית, אלא כל המשך קיומו של עמנו בעולם ובדברי ימי העולם, אינו טבעי, וקשור בהשגחה מיוחדת של הקב"ה שחורגת מדרך הטבע. אני סבור שזה מה שעקרות אימהותינו נועדה ללמד את האבות, את האימהות ואת כל צאצאיהם. אנו לא עם רגיל, יש לנו שליחות ויעוד שלמענם נוצרנו בדרך ניסית. אנו ממשיכים ומתקיימים לצד שאר יצורי כפיו של הא-ל, אבל בהשגחה פרטית שונה, שתביא אותנו ברצות ה' ובחסדו למילוי יעודנו.